

рівень проблемності фінансового наповнення Пенсійного фонду України та збільшувало корупційні ризики у зв'язку з цим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белорус О. Імперативи стратегічного розвитку України в умовах глобалізації. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 63-68.
2. Кулик О. Г. Сучасна кримінальна ситуація в Україні: тенденції і прогноз. URL : <http://www.nbuv.gov.ua>
3. Про майдан 2013-2014 р. р. Незламні / уклад. Медвідь В. Луцьк : Твердиня, 2014. 122 с.
4. Сакс Дж., Ларден Б. Макроэкономика. Глобальный подход : пер. с англ. Москва : Дело, 1996. 564 с.
5. Шостко О. Ю. Стан протидії корупції в Україні. *Запобігання корупції* : підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. Б. М. Головкина. Харків : «Право», 2019. С. 36-40.

Ю.С. Лисак

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
кафедра цивільного права та процесу
аспірант I року навчання спеціальності 081 Право
е-мейл: Yuliia.S.Lysak@lpnu.ua

ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ОBOB'ЯЗКУ: ПОЕЛЕМЕНТНИЙ ПІДХІД

Екологічний обов'язок є одним зі способів забезпечення екологічних прав, умовою їхньої реальності й ефективності. Якщо суб'єктивне екологічне право – це сфера влади і волі індивіда, то екологічний обов'язок – сфера необхідності і підпорядкування [1, 71].

Екологічні обов'язки, як і всі юридичні обов'язки, покладаються на зобов'язану особу, яка повинна обрати передбачений правом варіант поведінки – здійснювати певні дії або утримуватися від них. При цьому право визначає міру необхідної поведінки. Наприклад, особа зобов'язана вносити штрафи за екологічні правопорушення, компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище тощо (ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [2]).

Серед основних характеристик екологічних обов'язків слід назвати такі:

1) представляють собою елемент механізму правового регулювання екологічних відносин, визначаючи, що з погляду права повинна робити особа за наявності певних життєвих умов і які наслідки чекають на неї при порушенні відповідної вимоги. Відтак, на рівні конкретних суспільних екологічних відносин визначається й гарантується справедлива міра свободи, що є засадничим завданням права у цілому;

2) вони закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення, тим самим слугуючи правовим критерієм при оцінці поведінки (діяльності) особи як необхідної або забороненої та з'ясуванні її можливих правових наслідків;

3) їх виконання забезпечується погрозою застосування державного примусу. Ця ознака, поза всяким сумнівом, не свідчить про те, що їх обов'язковість забезпечується лише державним примусом. Останній виконує насамперед роль гарантії, що є необхідною на випадок можливого порушення норми. Основним при цьому має бути варіант добровільного виконання юридичних правил, що ґрунтується на внутрішньому переконанні особи у правильності (справедливості, доцільності й необхідності) покладених на неї екологічних обов'язків, сприйнятті їх як легітимних вимог. Проте їх обов'язковість підтримується також силою державного впливу, в тому числі погрозою застосування примусу;

4) мають особливі форми свого зовнішнього виразу, тобто закріплюються у специфічних джерелах: нормативно-правових актах, правових звичаях, судових прецедентах та ін. Саме джерело права робить доступними для суб'єктів стандарти правомірної поведінки у сфері екологічних

правовідносин й наслідки відхилення від них. З урахуванням традицій національної правової системи норми права в Україні закріплюються головним чином у нормативно-правових актах (законодавстві);

5) в їх змісті превалює публічно-правовий елемент. У приватному і публічному праві сформувалися різні моделі взаємодії елементів суб'єктивних прав (правомочностей) і юридичних обов'язків. У приватному праві таких моделей три: 1) правомочності на власні дії кореспондує обов'язок вчинити певні дії; 2) правомочності на дію іншої особи відповідає обов'язок вчинити конкретні дії; 3) правомочності на власні дії відповідає обов'язок утриматися від вчинення певних дій. У публічному праві крім трьох моделей взаємодії елементів суб'єктивних юридичних прав і юридичних обов'язків, аналогічних приватноправових моделям, існують ще дві: 1) обов'язку вчинити конкретні дії з одного боку кореспондує повинність вчинити певні дії з іншого боку; 2) обов'язку вчинити конкретні дії відповідає обов'язок утриматися від вчинення певних дій.

Реалізація юридичних обов'язків, так само як і реалізація суб'єктивних прав, може відбуватися в межах правовідносин або поза ними. У межах правовідносин визначений нормою права юридичний обов'язок конкретизується: визначаються уповноважена сторона, певний об'єкт, уточнюється зміст та межі належної поведінки зобов'язаної особи. Специфікою екологічних обов'язків є те, що вони переважно реалізуються поза правовідносинами. Так, наприклад, такі обов'язки як не пошкоджувати і не знищувати газони, не висаджувати самовільно та не знищувати дерева, кущі тощо; не вивозити і не звалювати в не відведених для цього місцях відходи, траву, гілки, деревину, листя (ст. 12 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 № 2807-IV [3]), утримуватися від торгівлі лікарськими і декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними в порядку загального використання природних рослинних ресурсів (ст. 9 Закону України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV [4]), не поводитися жорстоко із тваринами, сприяти відтворенню відновлюваних об'єктів тваринного світу (ст.ст. 8, 10 Закону України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III [5]); забезпечувати охорону, захист, відтворення і підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей та покращання родючості ґрунтів, виконувати інші заходи відповідно до вимог лісового законодавства; дотримуватися правил і норм використання лісових ресурсів; вести лісове господарство та використовувати лісові ресурси способами, які не завдають шкоди навколишньому природному середовищу, забезпечують збереження корисних властивостей лісів і створюють сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення; забезпечувати охорону типових та унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань, сприяти формуванню екологічної мережі відповідно до природоохоронного законодавства (ст. 14 Лісового кодексу України від 21.01.1994 р. № 3852-XII [6]) та ін. реалізуються громадянами поза правовідносинами.

Оскільки системність права проявляється не тільки на рівні юридичних норм, а й на інших рівнях, суб'єктивні юридичні права і обов'язки теж являють собою систему, тобто сукупність елементів, що знаходяться у відносинах (зв'язках) між собою і утворюють певну цілісність [7]. Тому зміст суб'єктивних юридичних прав і обов'язків впорядковано, структуровано і представлено у вигляді певного набору елементів, між якими виникають закономірні зв'язки. На сьогодні серед дослідників немає єдиної точки зору про кількість елементів цих правових явищ. При цьому елементи суб'єктивного права прийнято називати «правомочностями». Що стосується юридичного обов'язку, то його елементи поки не мають загальнозживаної назви, хоча і робляться спроби її введення 8].

Сьогодні в юридичній науці представлено декілька підходів щодо розкриття змісту юридичного обов'язку, і екологічного зокрема.

Найпоширеніший підхід отримав назву поелементного. Його базисом є виділення в юридичному обов'язку окремих частин за аналогією з правомочностями, з яких складається суб'єктивне право. Разом з тим, визначеності щодо кількості та змісту цих елементів в літературі немає. Поелементна концепція отримала розвиток ще в дореволюційному правознавстві. Так, Ф. Тарановський виходив з поділу всіх юридично обов'язкових дій на три групи: 1) щось робити (*facere*); 2) чогось не робити (*non facere*); 3) щось терпіти (*pati*). При цьому вчений виходив із того, що кожному із зазначених обов'язків відповідає чуже право: якщо у власника земельної ділянки, на якій знаходяться об'єкти рослинного світу, є гарантоване законом право їх використовувати без спеціального дозволу, то у контролюючих державних органів є кореспондуючий обов'язок утриматися від висування вимоги на отримання такого дозволу (*non facere*). Дана модель змісту юридичного обов'язку побудована на принципі протилежності поведінки зобов'язаного і уповноваженої суб'єкта, а

також базується на положенні про те, що юридичні обов'язки є засобом задоволення інтересу уповноваженої особи [9, 156].

Наведений підхід до характеристики екологічних обов'язків видається найбільш обґрунтованим. Відповідно, екологічні обов'язки передбачають:

а) необхідність здійснення певних дій або утримання від них (наприклад, під час здійснення загального використання об'єктів тваринного світу утриматися від знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження (ст. 16 Закону України «Про тваринний світ»); утриматися від збирання у порядку загального використання дикорослих рослин, віднесених до переліку наркотиковмісних рослин, їх плодів, насіння, післяжнивних залишків, відходів сировини (ст. 9 Закону України «Про рослинний світ») тощо);

б) необхідність відреагувати на законні вимоги уповноваженої особи (наприклад, мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання відповідні документи і пред'являти їх на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання (ст. 23 Закону України «Про тваринний світ»);

в) необхідність не перешкоджати уповноваженій особі користуватися благами, на які вона має право;

г) необхідність зазнавати заходів державного примусу у разі невиконання своїх обов'язків. Маємо зазначити, що в юридичній літературі цей елемент юридичного обов'язку традиційно формулюється вужче через вказівку тільки на необхідність зазнавання заходів юридичної відповідальності. На наш погляд, окрім юридичної відповідальності порушення екологічних обов'язків також може тягнути застосування заходів припинення правопорушень, а також заходів правового захисту, або правовідновних заходів (наприклад, засобами правового захисту є відшкодування нанесеної шкоди, безоплатне вилучення незаконно добутих в природі ресурсів та виготовленої з них продукції підлягають, конфіскація знаряддя правопорушення, спрямування одержаних від їх реалізації доходів до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічне право України : Підручник для студентів юрид. Вищ. навч. Закладів / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін. ; За ред. А. П. Гетьман та М. В. Шульги. Х. : Право, 2009. 328 с.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення 18.05.2020 р.).
3. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 р. № 2807-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15> (дата звернення 18.05.2020 р.).
4. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14> (дата звернення 18.05.2020 р.).
5. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення 18.05.2020 р.).
6. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення 18.05.2020 р.).
7. Философский словарь. Под ред. И. Т. Фролова. 5-е изд. М.: Политиздат, 1986. 590 с.
8. Шемчук О. А. Категория «обязанность» в гражданском праве : диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.03. Москва, 2014. 188 с.
9. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1917. 537 с.